

שיעור תשובה

מהגאון הגדול רבי יהושע אייכנשטיין שליט"א
ראש ישיבת 'יד אהרן'

בחילוק בוידוי של יוה"כ לוידי של שאר השנה^א

שנטהר לפני ה' בתשובתו והוא יכפר עלינו ביום הזה לטהר אותנו. ולהלן שם (זו) 'מה שנאמר "לפני ה' תטהרו" מצות עשה על התשובה, שנחפש דרכינו ונחקרה ונשובה אל ה' ביום הכפורים. ואף על פי שנתחייבנו על זה בכל עת - החיוב נוסף ביום הכפורים, והטהרה אשר בידינו היא התשובה ותיקון המעשים'. ומבואר בדבריו דאיכא עוד חיוב בייחוד על התשובה ביוה"כ משאר ימות השנה, וילפינן לה מקרא ד'מכל חטאותיכם לפני ה' תטהרו'.

ומעתה י"ל דלהכי צריך הוידי להיות בתוך התפילה, שהרי דין תשובה של יוה"כ צריך להיות 'לפני ה'', וזמן זה הוא בעת התפילה שאז האדם עומד 'לפני ה'', ולהכי הוידי נמי צריך להיות בתוך התפילה לקיים מה שנאמר "לפני ה' תטהרו".

אכן כ"ז ניחא בדעת רבינו יונה וכנ"ל, אכן מדברי הרמב"ם מבואר שכל וידי צריך שיהיה לפני ה' ולא דוקא הוידי של יום כיפור, דז"ל (תשובה א, א) 'כל מצות שבתורה בין עשה בין לא תעשה אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתוודות לפני האל ברוך הוא שנאמר איש או אשה כי יעשו וגו' והתוודו את חטאתם אשר עשו זה וידי דברים". הרי שלדבריו כל וידי צריך להיות 'לפני האל ברוך הוא', והיינו דלגבי חיוב תשובה וידי איכא דין במסוים שיהיה לפני ה', מה שלא מצינו כן בשאר המצוות כולם, ובפשטות מקורו טהור מקרא ד'לפני ה' תטהרו'. דלדעת הרמב"ם אי"ז דין דוקא בתשובה וידי של יוה"כ בלחוד אלא זהו דין בעיקר התשובה שתהיה לפני ה' וכנ"ל, ודלא כדברי רבינו יונה דחיוב זה של תשובה שיהיה לפני ה' הוא דוקא ביוה"כ ולא בתשובה של שאר ימות השנה.

ומעתה לדברי הרמב"ם הדק"ל, דמ"ש וידי של כל השנה דאינו צריך להיות בתפילה, ואעפ"כ מתקיים בזה בהכרח החיוב של לפני ה', ומ"ש וידי של יום כיפור דצריך להתוודות בתוך תפילתו דייקא, וצ"ע¹.

א.

מקום אמירת הוידי של שאר השנה ושל יוה"כ

גמ' יומא (פז, ב) 'אף על פי שהתודה ערבית - יתוודה שחרית, שחרית - יתוודה במוסף, במוסף - יתוודה במנחה, במנחה - יתוודה בנעילה. והיכן אומרו יחיד אחר תפלתו, ושליח צבור אומר באמצע'. הנה מבואר בגמ' דבכלל חיוב הוידי של יוה"כ הוא לאמרה בתוך התפילה. וכ"פ הטור (תרז) 'והיכן אומרה יחיד אומרה אחר תפילתו אחר שגמר קודם שעקר רגליו'.

ועיין עוד במשנ"ב (תרכ, ב) שנראה מדבריו דהוידי התוך התפילה ביוה"כ מעכב, שכתב, וז"ל, 'וצריך כל יחיד לומר י' וידיים ביום הכיפורים לפחות, ד' בארבע תפלות וד' בחזרת הש"ץ ושתי פעמים אחד במנחה ואחד במעריב כנגד י' פעמים שהיה כהן גדול מזכיר את השם ביום הכיפורים'. ובשעה"צ (שם, ג) הוסיף עוד, וז"ל, 'ומה שאומר מעריב עוד פעם אחת בתוך סליחות לא חשיב, דלא חשיב אלא מה שאומרים בתוך תפילה, ומקור הדברים הוא מהשל"ה הקדוש. ומבואר א"כ בדבריו דהוידי בתוך התפילה ביוה"כ הוא מעכב בעיקר הוידי, ואם נתודה שלא בתוך התפילה הרי לא יצא יד"ח וידי'.

ובאמת דעיקר הדברים צ"ב, דמ"ש וידי דיוה"כ מוידי של שאר ימות השנה שחז"ל תיקנו לאומרו בתוך התפילה דוקא, ובשאר ימות השנה סגי לאומרו בכל מקום שירצה, וצ"ע.

ב.

הוידי נתקן בתוך התפילה כדי להטהר לפני ה'

והנראה בזה, דהנה רבינו יונה בשע"ת (ב, יד) כתב, וז"ל, 'ומצות עשה מן התורה להעיר אדם את רוחו לחזור בתשובה ביום הכפורים, שנאמר (ויקרא טז, ל) מכל חטאותיכם לפני ה' תטהרו, על כן הזהירו הכתוב

א. מתוך הספר 'שיעורי תשובה' העתידי בעז"ה לראות אור בקרוב.

ב. והנה בפשטות נראה דזהו דין בוידי שיהיה בתוך התפילה, וכ"נ מדברי המשנ"ב דהוידי בתוך התפילה הוא מעכב בוידי עצמו. אמנם מדברי החכמת שלמה (תרכג) חזינן דמספק"ל אם הוידי מעכב נמי את עיקר התפילה, דיעוין שם דמתספק דאיכא שלא התוודה בתפילה, לא יצא ידי חובת תפילה, שכיוון שיש חיוב להתוודות בתפילה אם לא התוודה דינו כמי שלא התפלל, דחז"ל תיקנו את הוידי כחלק מסדר התפילה עיי"ש.

ג. ונראה דהקיום של לפני ה', מתקיים לפי מש"כ הרמב"ם שם בנוסח הוידי, וז"ל, 'כיצד מתוודין אומר אנא השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך'. והיינו דבמה שאומר 'אנא השם', ואח"כ אומר 'לפניך, בזה מתקיים הוידי שהוא לפני ה'.

ד. ובביאור פלוגת הרמב"ם ורבינו יונה אי כל וידי צריך להיות לפני ה', או רק וידי של יוה"כ, נראה בהקדם מש"נ במק"א ביסוד פלוגתם בגדר הוידי, דהנה לעיל נתבאר דלרמב"ם יסוד הוידי הוא פיוס, דכביכול הוא מפיס את הקב"ה ע"ז שחטא לו, וכלשון הגמרא ביומא (פו, ב) 'אמר רבי יצחק וכו', בא וראה שלא כמידת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם. מידת בשר ודם, מקניט את חברו בדברים וכו', ספק מתפייס בדברים ספק אין מתפייס בדברים. אבל הקדוש ברוך הוא, אדם עובר עבירה בשר - מתפייס ממנו

ב' ענינים בוידי משום תשובה ומשום כפרה

ואשר יראה בזה, דהנה איכא ב' ענינים, א. תשובה. ב. כפרה. ושפיר שייך שיעשה אדם תשובה ואכתי לא תהיה לו כפרה. וזה מוכח מדברי הגמ' ביומא (פו, א) גבי ארבעה חילוקי כפרה, דהכי איתא התם, 'שאל רבי מתיא בן חרש את רבי אלעזר בן עזריה ברומי, שמעת ארבעה חילוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש, אמר שלושה הן, ותשובה עם כל אחד ואחד. עבר על עשה ושב - אינו זז משם עד שמוחלין לו, שנאמר שובו שובו בנים שובבים. עבר על לא תעשה ועשה תשובה - תשובה תולה, ויום הכפורים מכפר שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם מכל חטאותיכם. עבר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה - תשובה ויום הכפורים תולין, ויסורין ממרקין וכו'". הרי מבואר דיתכן שהאדם יעשה תשובה על חטאיו, ואכתי לא תהוי ליה כפרה אלא בצירוף עוד מילי כמבואר בגמ' שם, דבאמת הכפרה אינה חלק ממעשה התשובה, אלא דהתשובה היא תנאי מעכב בכפרה, אך הכפרה עצמה אינה תלויה רק במעשה התשובה.

והנה אף לגבי הוידי הוכחנו לעיל שם דיש בו דינים, הא'. וידי משום חיוב דמעשה התשובה, וכמש"כ בשע"ת (א, יט) וז"ל, 'כי יסודות התשובה שלשה החרטה, והוידי, ועזיבת החטא'. ולהלן שם (אות מ') מונה את הוידי כאחד מעיקרי התשובה, וז"ל, 'העיקר הארבעה עשר הוידי. שנאמר והתודה אשר חטא עליה'. והב'. דיש בוידי עוד ענין של כפרה וכמו שהוכחנו לעיל מפלוגתא דתנאי ביומא (מ, ב) עיי"ש בארוכה.

ובאמת דענין זה שבידי יש עוד כפרה מוכח עוד, מדברי הרמב"ם (תשובה א, א) 'וכן בעלי חטאות ואשמות בעת שמביאין קרבנותיהן על שגגתן או על זדונן אין מתכפר להן בקרבנם עד שיעשו תשובה, ויתוודו ויודו דברים שנאמר והתודה אשר חטא עליה'. וזמן הוידי מבואר עוד בדבריו (במעשה הקרבנות ג, יד) שכתב שם, 'ומניח שתי ידיו בין שתי קרניו ומתודה על חטאת עוון חטאת ועל אשם עוון אשם, ועל העולה מתודה עוון עשה ועוון לא תעשה שניתק לעשה', הרי שהוידי צריך להיות בשעת ההקרבה, ולפי"ז נראה דאם אדם עשה תשובה והתוודה ואח"כ הביא את קרבנו לא יצא יד"ח, דמדברי הרמב"ם נראה דזמן הוידי הוא בזמן הבאת הקרבן דוקא. ונראה דזה מבואר לפי מש"כ לעיל, דהוידי שעשה בשעת התשובה הרי הוא שייך למעשה התשובה גרידא ואין בו ענין של כפרה, אכן הוידי על הקרבן ענינו וידי משום כפרה, דהרי כל הבאת והקרבת הקרבן הוא כדי שיתכפר בו, ולהכי איכא עוד חובת וידי משום כפרה בשעת הבאת הקרבן, דבלא זה איכא חסרון בכפרת הקרבן, ודו"ק.

חיוב הוידי ביוה"כ הוא משום כפרה ולהכי הוא נקבע בתפילה

כתב הרמב"ם (שם ב, ז) דאיכא חיוב לעשות תשובה ביום כיפור, וז"ל, 'יום הכפורים הוא זמן תשובה לכל ליחיד ולרבים והוא קץ מחילה וסליחה לישראל, לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתוודות ביום הכפורים'. וברבנו יונה שע"ת (ב, יד) כתב נמי דאיכא מצוה לעשות תשובה ביוה"כ, וז"ל שם, 'ומצות עשה מן התורה להעיר אדם את רוחו לחזור בתשובה ביום הכפורים, שנאמר: מכל חטאותיכם לפני ה' תטהרו, על כן הזהירנו הכתוב שנטהר לפני ה' בתשובתנו והוא יכפר עלינו ביום הזה לטהר אותנו', ע"כ. והנה הרמב"ם סתם ולא הביא מקור לזה דאיכא חיוב לעשות תשובה ביוה"כ מקרא דלפני ה', וא"כ צ"ב, מהיכן מקורו של הרמב"ם דאיכא חיוב של עשיית תשובה בייחוד ביוה"כ, וצ"ע.

ויתכן לומר דמקורו של הרמב"ם הוא מסברא, דהרי כיוון שיום כיפור הוא יום כפרה, וכמש"כ דיוה"כ הוא קץ מחילה וסליחה לישראל, א"כ חיוב בייחוד לחזור בתשובה מחמת הכפרה שיש ביום זה דהכפרה עצמה מחייבת תשובה, וכמו שמצינו שקרבן מחייב תשובה ווידי בשעת הבאתו כיון שהוא מתכפר בו, ה"נ ביוה"כ שהוא יום כפרה וסליחה איכא חיוב לשוב בתשובה ולהתוודות כדי שיהיה לו כפרה.

ומעתה נראה עוד, דאפילו אם אדם עשה תשובה והתוודה לפני יום כיפור, מכל מקום ביום כיפור אית ליה עוד חיוב וידי משום כפרה, דכי היכי שמצינו לגבי קרבן דלא מהני התשובה והוידי של קודם ההבאה כיון שהוידי בא משום מעשה התשובה, ולהכי צריך הוא עוד להתוודות על הקרבן משום כפרה. ה"נ ביוה"כ לא מהני ליה הוידי שעשה קודם לכן בשעת התשובה, לוידי המחויב משום כפרת יוה"כ דחיובו משום כפרה, אמנם נראה דעכ"פ לדעת הרמב"ם אם לא התודה ביוה"כ אי"ז מעכב את כפרת יוה"כ.

והנה לזכות לכפרה כתב רבינו יונה דצריך לזה עוד תפילה, וז"ל, 'העיקר החמשה עשר - התפילה. יתפלל אל השם ויבקש רחמים לכפר את כל עונותיו וכו', ועוד יתפלל בעל התשובה אל השם למחות כעב פשעיו וכענן חטאותיו, ושיחפוץ בו וירצהו ויעתר לו כאשר אם לא חטא', ע"כ. ומבואר בדבריו דצריך שהשב יתפלל שהקב"ה יכפר לו ושימחה כעב פשעיו.

ומעתה מבואר מ"ט וידי של יוה"כ נתקן בתפילה, דהא כיון שדין וידי של יוה"כ הוא משום כפרה, הרי לכך קבעוהו בתוך התפילה, שהרי יש בעיקר התפילה של יוה"כ בקשה על הכפרה, שהרי אנו מתפללים 'מחה והעבר פשעינו וחטאותינו מגד עיניך'. ואיכא שייכות בין הוידי של יוה"כ שבא לכפרה לתפילה ע"ז, ולכך תיקנו הגוסס להתוודות בתוך התפילה, שהרי תכלית הוידי והתפילה שוה, והוא, לזכות לכפרה, ודו"ק בכ"ז.

דברים, שנאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה'. והנה מקרא ד'קחו עמכם דברים' ילפינן דין וידי, אלמא דענין הוידי הוא הפיוס. ומשו"ה ס"ל לרמב"ם (תשובה א, א) דבכלל עיקרו של וידי להתחרט ולהתבייש במעשיו, שהרי כך הוא צורתו של פיוס.

ומעתה מבואר היטב הא דס"ל לרמב"ם שאף וידי בעלמא צריך להיות לפני ה' יתברך, דהא כיון שהוידי הוא פיוס, א"כ כשם שכשאדם מפיס את חברו הרי ל"ש שייפייסו בינו לבין עצמו, אלא צריך לומר את עניני הפיוס לחבירו, כך הוידי שהוא פיוס כביכול בינו לקב"ה, צריך שיהיה בדוקא לפני ה', ולא סגי במעשה וידי שהוא בינו לבין עצמו וכפי החיוב של שאר מצוות, ודו"ק.

אמנם מדברי רבינו יונה נראה דנקט דהוידי הוא חלק ממעשה התשובה, ועיקרו הוא להודות על החטא ולומר 'חטאתי', ואין בוידי ענין של פיוס דברים וכדנקט הרמב"ם, ולהכי ס"ל דבשאר ימות השנה אין דין וידי לפני ה', אלא דאיכא דין במסוים ביוה"כ שהוידי והתשובה יהיה לפני ה' ומקרא ד'לפני ה' תטהרו', ודו"ק.